

UOT 94 (479.24)

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2023.2.8>

Nərgiz Axundova
AMEA-nın həqiqi üzvü

HEYDƏR ƏLİYEV – DÜNYA SƏVİYYƏLİ SİYASİ LİDER

Ağıl olan yerdə zora ehtiyac yoxdur
H.Əliyev

Açar sözlər: H.Əliyev, siyasət, qurtuluş, inkişaf, milli dəyərlər, iqtisadiyyat, dövlət quruculuğu

XX əsrin sonu-XXI əsr dünya üçün yeni inkişaf perspektivləri açmış, ciddi çağırışlara cavab tələb etmişdir. Müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan onun ilk ağır və ziddiyyətli dərslərindən azad olmağa, öz qüvvəsinə inanmağa çalışırdı. Dərin iqtisadi böhran, Qarabağ ətrafında baş verənlər, müharibə ilə gələn ərazi itkiləri, erməni həmlələri, dövlət quruculuğundakı səhvlər- bunlar hamısı çağdaş tariximizdə yaşanan hadisələrdi. Məhz bu zaman, 1993 ilin 15 iyununda Heydər Əliyevin Azərbaycanın rəhbərliyinə qayıdışı baş verdi və böyük siyasətçi hakimiyyətin məsuliyyətini öz üzərinə götürməkdən qorxmadı. Onun qərarları, şəxsi keyfiyyətləri, idarəçilik üslubu artıq müasir Azərbaycan obrazının ayrılmaz hissəsi və öz ölkəsini sevən, onun gələcəyi üçün mübarizəyə hazır olan siyasi liderlər üçün canlı bir müvəffəqiyyət dərslidir.

Uzun illər, sovet dövründən başlayaraq, Heydər Əliyev Azərbaycanın ən nüfuzlu və öndə gedən siyasətçi olmuşdur və buna görə də onun dünyaya baxışları, siyasi fəlsəfəsi daimi maraq və tədqiqat mövzusunə çevrilmişdir. Burada demək olar ki, həmin fəlsəfənin təməli daşı-azadlıqdır, çünki H. Əliyevin hakimiyyətdə olma tarixinin bütün illəri – ölkəmizin dünyada azadlığı və vətəndaşların ölkə daxili azadlığı naminə dövlətin möhkəmləndirmə tarixidir. (8,c.1.s.132) Cəmiyyətin özünüdərk etmə böhranı, onun daxilində müxtəlif seqmentlərin olması, ideologiya axtarışları ona gətirdi ki, H Əliyev Azərbaycan cəmiyyətinin birləşdirə bilən azərbaycançılıq ideologiyasını ortaya qoydu. Mənəvi dəyərlər, vətənpərvərlik, doğma dilə, tarixə və mədəniyyətə olan məhəbbət onun təsəvvüründə siyasi və iqtisadi vəzifələrlə bir sı-

rada olan dəyərlərə çevrildi. “Milli dövlətçiliyimizin ideya əsasına çevrilmiş Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası müasir dünyada öz yerini müəyyənləşdirmiş və bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün onları birləşdirən amil olmuşdur” (7. s.230). Azərbaycançılıq fəlsəfəsi Azərbaycanın müasir dünyada yerini, milli dövlətin ideoloji əsaslarını müəyyənləşdirdi. Bunu unutmayan xalqımız isə Liderinin xatirəsinin əbədiləşməsi üçün təşəbbüskar kimi çıxış etdi. Nəticədə 10 mart 2004 ildə “Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əlirza oğlu Əliyevin xatirəsinin əbədiləşdirilməsi haqqında” Fərman imzalandı. Onun adı müəssisələrə, küçələrə, meydanlara, ali hərbi məktəbə, dövlət nişanına və s. verildi və bununla da böyük insana olan xalqın etimadı, hörməti və daimi dəstəyi nümayiş edildi. (1)

Qeyd edilən kimi, ölkəmizin ən mürəkkəb tarixi məqamında onun prezidenti seçilən Heydər Əliyev aydın başa düşürdü ki, ancaq milli birlik, dövlətçiliyin itirilməsi kimi ümumi təhlükənin dərkə cəmiyyəti birləşdirə bilər və siyasi böhrandan çıxış yolu göstərər, sonra isə onun dirçəlişinə səbəb olar. Öz andiçmə mərasimində Ulu Öndər “bu çətin vaxtda Menim üzərimə qoyulan məsuliyyətin dərəcəsinə anlayıram və bütün fəaliyyətimlə, həyatımla xalqın böyük etimadını və ümidlərini doğrultmağa çalışacam (10) deməklə, insanlara gələcəyə böyük ümidlər vermişdi. Və heç də təsadüfi deyil ki, H. Əliyevin Azərbaycan tarixinə töhfəsi onun qayıdış gününün Milli qurtuluş günü adı ilə milli bayram elan olunmasıdır. (1998-ci ildən). Həmin qayıdış Azərbaycan dövlətinin iqtisadi, siyasi, mədəni dirçəlişinə, müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə səbəb oldu.

1990-i illərdə birinci Qarabağ müharibəsindən sonra, müxtəlif siyasi qüvvələrin yaranmış vəziyyətdən istifadə edib, ölkədə qarşudurma yaratmaq istədiyi zaman məhz Əliyev hakimiyyəti nümayiş etdi ki, konstitusiyaya əsasları deklarasiya yox, ölkənin ictimai-siyasi həyatının həqiqi əsası olmalıdır, güclü lider isə bu əsasların toxunulmazlığını qoruyan şəxsdir. Onun hakimiyyəti altında 1993-2003 illərdə ictimai siyasi sistemin sabitləşməsindən onun konsolidasiyasına kimi çətin və şərəfli bir yol keçilmişdi. Hal-hazırda isə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkə yeni bir mərhələdə, yeni sosial-iqtisadi səviyyədə və davamlı inkişaf yolundadır.

Qeyd etmək lazımdır ki, məhz Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Azərbaycan Respublikası həm beynəlxalq mühitdə və, ən vacibi, ölkə daxilində artıq sabit bir dövlət- Azərbaycanın qədim dövlətçilik ənənəsinin varisi kimi qəbul edilməyə başlandı. “Dövlət müstəqilliyi, milli azadlıq bizim ən böyük nailiyyətimizdir və biz bunu qoruyub saxlayacağıq. (8, 1996, s.22.) Yenilənmiş Azərbaycanın siyasi və tarixi sabitləşməsinə həm də onun rəhbərinin dövlət idarəçilik mexanizmlərinin daim təkmilləşdirməsi, siyasi partiya sisteminin tənzimlənməsi və ən əsası Konstitusiyaya prinsiplərinə sadiqlik olmuşdur.

İqtisadi nailiyyətlər (neft siyasəti, əsrin müqaviləsi), beynəlxalq nüfuzun artması, xarici düşmən həmlələrinə əks olaraq yaranan milli birlik ona gətirdi ki, xalq və hakimiyyət, cəmiyyətdə fikir müxtəlifliyinin qalmasına baxmayaraq, əsas məqamlarda birləşdi. Onlardan ən vacibi isə Azərbaycan dövlətçiliyinin siyasi və tarixi dəyəri, onun bütün vətəndaşlar üçün ümumi evin olması idi. Çox təqdirə layiq haldır ki, son illərdə vətəndaşlarımız ölkəmizin siyasi, iqtisadi və sosial əsaslarının təkmilləşməsi və inkişafı daha çox düşünür, bu yolda səylər qoyur və Heydər Əliyev kursuna sadiq olaraq, “inqilabi məntiqdən” uzaqlaşaraq, təkamüllə üstünlük verirlər.

H. Əliyevin prezidentliyi dövründə ölkədə Azərbaycan tarixinin bütün mərhələlərinin, o cümlədən sovet dövrünün, təsəvvürlərini və nailiyyətlərini birləşdirib, irəliyə getmək və demokratik, müasir cəmiyyətdə yaşamaq istəyi gücləndi. Çünki insanlarımız öz gələcəyini, ailələrinin gələcəyini, elmi və əmək fəaliyyətini

ölkələrinin inkişafında görürlər. Və əlbəttə ki, Azərbaycanın gələcəyinə olan inamı, bütün mənəvlərə baxmayaraq bu gələcəyi qurmaq istəyi 44 günlük Qarabağ müharibəsindən sonra dəfələrlə artmış oldu, Qarabağın tam azad olması isə milli qürur hissəni yüksəklərə qaldırdı.

Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın Prezidenti olandan demək mümkün oldu ki, ölkənin müasir siyasi sistemi də formalaşdı, bunu hakimiyyətlə cəmiyyətin birgə səyləri nəticəsində əldə etmək mümkün oldu və baş verən dəyişiklərin sabitliyinə gətirdi. Liderin əsas dayağı isə “Yeni Azərbaycan” partiyası oldu. Onun haqqında ölkə başçısı demişdir “Yeni Azərbaycan partiyası Azərbaycanda gedən ictimai-siyasi proseslərin içindən çıxan zərurətdir. Yeni Azərbaycan partiyasının fərqi ondan ibarətdir ki, bu partiya onu yaratmaq, siyasi fəaliyyətlə məşğul olmaq istəyən adamların istəkləri ilə, bir təşkilati mərkəz olmaqla ağır şəraitdə, böyük təqiblər şəraitində yaranmış bir partiyadır.” (8, 2c., s.303) Bununla yanaşı, müxtəlif siyasi qurumların fəaliyyətinin genişlənməsi sabit çoxpartiyalı sistemin yaranmasına da gətirib çıxardı. Vəziyyət bu günə qədər də sabit qalmaqdadır. Beləliklə də, dövlətin həyata keçirdiyi kursa ictimaiyyətin dəstəyini əldə etmək mümkün olmuşdu.

Hələ 1992-ci ildə, Azərbaycan ziyalılarına müraciətində, sonra isə “Yeni Azərbaycan partiyasının proqramında öz dövlət konsepsiyasını izah etmişdir. Həmin müraciətdə ölkənin mövcud vəziyyəti təhlil olunmuş, siyasi və iqtisadi böhrandan çıxış yolları göstərilmişdi.

Heydər Əliyev cəmiyyətin vəhdətini ideologiya ilə yanaşı həm də milli mədəniyyətə gürüdü və mənəvi dəyərləri siyasi, iqtisadi sabitliyin əsas amili hesab edirdi. “Böyük mədəniyyətə sahib olan xalq həmişə qabağa gedəcək, yaşayacaq və inkişaf edəcək” (3. s.472). O, əmin idi ki, miqyaslı milli vəzifələri ümumi mənəvi əlamətləri olan cəmiyyət yerinə yetirə bilər və bu o zaman mümkündür ki, ölkədə doğma dilə, maddi və özünəməxsus mədəni dəyərlərə, əcdadların xatirəsinə və milli tarixin hər bir səhifəsinə hörmət olunur. Məhz bu milli sərəvət milli birliyin və müstəqilliyin möhkəmlənməsinin əsas şərtlərindəndir. “Xalqın mənəvi dəyərləri, onun milli özünəməxsusluğu, dilinin hesabına yaşayır və inkişaf edir” (3. s.520; 2)

Bu vaxt ölkədə gedən demokratik dəyişikliklər milli və konfessional (dini) problemlərə də marağı artırdı. Sosial-mədəni problem olmaqla yanaşı, bu məsələlər həm də sırf siyasi xarakter də daşıyırdı. H. Əliyev Azərbaycanda yaşayan milli və dini azlıqların haqlarını qoruyan bir necə beynəlxalq sənədlərə imza atmışdı. 2002-ci ildə Avropa Şurasına milli azlıqların hüquqlarının təmin olunması haqqında hesabat təqdim olunmuş idi. Azərbaycanın bu istiqamətdəki siyasəti elə həmin il AŞ yüksək qiymətini almış və qeyd olunmuşdu ki, Azərbaycanın milli siyasət təcrübəsi bir çox dövlətlər üçün maraq və əhəmiyyət kəsb edir. (9. s.57; 4).

“Azərbaycanın çoxmilli tərkibi- bizim sərvətimizdi” (9 s.12)- deyən lider ölkəni separatizmdən qurtara bildi və milli qüvvələri birlik ideologiyası ətrafına yığa bilərək, multikultural Azərbaycanın qurucusu oldu. Azərbaycanlıların tolerantlıq prinsiplərinə sadıqlığını və onları yaşatmaq bacarığı cəmiyyətimizdə dövlət siyasətinin vacib istiqaməti olan mədəni plüralizm fenomeninin yaranmasına səbəb olmuşdu. (11, s.87)

XX əsrin əvvəlindəki böhrandan tədricən qurtulan Azərbaycan iqtisadiyyatda və dünya siyasətində də yeni mövqelərə çıxmağa başlamışdı. Heydər Əliyev bunun üçün ən optimal çıxış yolları tapmış oldu. İqtisadiyyatın sabitliyini birinci növbədə ölkənin neft strategiyası təmin etməli idi. Bu məqsəd ilə beynəlxalq neft konsorsiumu ilə Azəri- Günəş- Çıraqlı yataqlarının birgə istismarı üçün “Əsrin müqaviləsinin” imzalanması (20 sentyabr 1994) siyasi iradənin və qətiyyətin nümayişi idi. Müqavilə ətrafında olan ziddiyyətləri də məharətlə həll edən şəxs məhz H. Əliyev oldu. Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına çıxarılması məqsədi ilə 1996-cı ildə Bakı-Novorossiysk, 1999-Bakı-Supsa neft kəmərlərinin inşası, Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin əsasının qoyulması H. Əliyevin düşünülmüş iqtisadi siyasətinin nəticəsi oldu. 2006-cı ildə işə düşən bu kəmərlər Şərqi-Qərbi enerji nəqliyyat dəhlizinin əsası oldu. Sonralar isə, genişlənərək, TANAP, TAP kimi qaz nəqliyyatı kəmərlərinə çevrildi.

1993-2003 illər ərzində iqtisadiyyatla bağlı 70 qanun, onun tənzimlənməsi ilə əlaqədar 30 dövlət proqramları imzalanmışdı. (5.s.198). Bu zaman ölkə infrastrukturunun inkişafı, yol- nəq-

liyyat sisteminin dünya kommunikasiya məkanına inteqrasiyası baş verdi ki, nəticədə Azərbaycan regionun vacib nəqliyyat nöqtəsinə çevrildi. Aqrar islahatlar, bazar iqtisadiyyatının əsaslarının yaradılması, vətəndaşların həyat səviyyəsinin artırılması – gələcək illərin dinamik inkişafı üçün zəmin yaratmışdır. Aqrar sahədə dəyişikliklər nəticəsində ölkədə 3 milyon 400 min vətəndaş torpaq mülkiyyətçisi oldu. (5.s.206). Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı Heydər Əliyev tərəfindən dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya nöqtəyi-nəzərindən, dünyada əmək bölgüsü sistemi baxımından nəzərə alınır. 1997-ci ildən ölkəmiz Beynəlxalq Ticarət Təşkilatında müşahidəçi statusu ilə fəaliyyət göstərməyə başladı.

Azərbaycanın müstəqil dövlət Konstitusiyasının (1995) hazırlanmasında Heydər Əliyevin rolu danılmazdır. “Biz üzərimizə öz tarixi, milli ənənələrinə söykənən demokratik, hüquqi dövlət qurmaq vəzifəsini götürmüşük və bununla yanaşı dünya demokratiyasının qabaqcıl standartlarından istifadə edəcəyik” (6.s.22) deyən prezidentin sabit siyasi və hüquqi əsaslara sahib olan vətəndaş cəmiyyətinin yaranmasına qulluq edən sənədə imza atmışdır. İnsan haqlarına ölkədə yüksək əhəmiyyət verilməsinin bir bariz nümunəsi də 1998-ci ildə ümummilli lider tərəfindən təqdim edilmiş “İnsan və vətəndaşın hüquq və azadlıqları sahəsində tədbirlər” haqqında fərman olmuşdur ki, bu da məsələni ümumdövlət səviyyəsinə qaldırmışdır. İnsan haqları haqqında dövlət proqramı hazırlanmış, ombudsman institutu təsis edilmişdi. Azərbaycan dünyada insan haqları və azadlığı sahəsində mövcud olan bütün beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuş oldu.

Beləliklə, Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə müasir Azərbaycanın siyasi sistemi tam formalaşdı və onun kursu ilə Azərbaycan cəmiyyəti dövlətin reallıqda və gələcəkdə necə olmasını tam təsəvvür etdi.

Təbii ki, Heydər Əliyev siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də, beynəlxalq təhlükəsizlik və ədalət prinsipi olmuşdur. Bu problemlər bir biri ilə sıx bağlıdır. Tarix isə göstərir ki, beynəlxalq münasibətlərin bir aktoruna da ədalətsiz münasibət siyasi, iqtisadi və sosial böhranlara səbəb olur. Azərbaycanın ərəzi bütövlüyü məsələsində qarşılaşdığı maneələr, ikili stan-

dartlar və Qarabağ probleminin həllində yaradılan çətinliklər də bunu sübut edirdi. Ölkə başçısı və Azərbaycan diplomatiyası o zaman milli suverenliyi və maraqlarını qorumaq, daxili təzyiqi qəbul etməmək şərti ilə hər bir dialoqa açıq olduğunu nümayiş etdirirdi.

Ermənistan –Azərbaycan Dağlıq Qarabağ probleminin danışıqlar yolu ilə həlli o zaman prioritet kimi götürülmüş və1994 ildə H. Əliyevin təşəbbüsü ilə Ermənistan və Azərbaycan arasında atəşkəsin elan edilməsi onun yeni bir nailiyyəti olmuşdu. Qarabağ məsələsi bütün beynəlxalq tədbirlərin gündəliklərinə salınmaqla, siyasi gündəmdən silinmədi (12.s.96).. Danışıqlar prosesinin nəticə verməsi səbəbindən, dövlət başçısı dünya dövlətləri ilə əlaqələrindən istifadə edərək Cənubi Qafqaz regionunda ciddi geosiyasi dəyişikliklər aparmağa başladı. Yuxarıda qeyd olunan qlobal iqtisadi proektlər bu sıradan olan addımlardandır.

2003-cü ilədək siyasi fəaliyyətini davam etdirmə ümummilli lider Qarabağ ərazilərinin qaytarılması uğrunda yorulmadan çalışdı və, demək olar ki, onun hakimiyyəti dövründə bunun üçün beynəlxalq və milli hüquqi əsasların yaranmasına nail ola bildi.

Bu gün Azərbaycanda yeni inkişaf mərhələsinə keçid üçün bütün imkanlar yaranmışdır. Dövlətimiz ərazi bütövlüyünü tam bərpa edib, ölkə rifahını və sosial ədalətin təmin olunmasına yönəlmiş layihələrinin həyata keçirilməsini təmin edir. Ümummilli lider Azərbaycan siyasəti üçün çox yüksək hədd qoyub getmişdi. Heydər Əliyevin siyasi xəttinin, məktəbinin davamçısı və ölkənin gələcəyi üçün məsuliyyəti öz üzərinə götürən Prezident, Ali baş koman-

dan, Qarabağı işğaldan azad edən, İlham Əliyev dövlətçilik və idarəçilik məharətini özündə birləşdirib, müasir tipli, dünya səviyyəsində qəbul edilən güclü dövlət lideridir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərtac 11.03.2004
2. Ədəbiyyat qazeti 23.07.2009
3. Гейдар Алиев и культура. Т.2. Нурлар. 2008
4. Гамидов Г. Идеиное наследие Гейдара Алиева и роль ислама в состоятельности азербайджанского мультикультурализма. Восточноевропейский научный журнал. 2016. GyberLeninka
5. Heydər Əliyev və Azərbaycan iqtisadiyyatı .B. Azərnəşr.1998
6. Heydər Əliyev dövlətçilik haqqında. B. 2008
7. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkürəsi. B. 2002
8. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz ədədidir. 1 c. B. 2013; 2002, 10 c.; 1996 c.27
9. Orucov H. Heydər Əliyev və Azərbaycanın milli siyasəti. Atatürk Araşdırmaları Mərkəzi. 2014
10. 10 oktyabr 1993. Respublika sarayındakı nitq.
11. Нагдалиева Ш. Азербайджанская модель мультикультурализма в межкультурной коммуникации: проблемы и решения – «Философская мысль» М. 2017. № 10
12. Sərdarov Z. Heydər Əliyev və milli mübarizə tariximiz. B. 2008

Резюме

Наргиз Ахундова

Гейдар Алиев – политический лидер мирового уровня

В статье показаны некоторые аспекты политических взглядов общенационального лидера Азербайджана Гейдара Алиева. Его видение настоящего и будущего страны, а также создание им новых властных механизмов и структур управления государством. отмечены основные экономические преобразования, проведенные под руководством Г.Алиева, их значение для укрепления национального суверенитета.

Проанализированы основные направления внутренней и внешней политики, а также позиция национального лидера по карабахскому вопросу, заложившая основу достижений в его разрешении.

Ключевые слова: *Г.Алиев, политика, спасение, национальные ценности, экономика, государственное строительство*

Summary

Nargiz Akhundova

Heydar Aliyev – world political leader

The article shows some aspects of the political views of the national leader of Azerbaijan Heydar Aliyev, his vision of the present and future of the country, as well as his creation of new power mechanism and state governance structures, noted the main economic transformations carried out under the leadership of the government, their importance for strengthening the sovereignty of the country.

Were analyzed the main direction of domestic and foreign policy, the leader's position on the Karabakh issue, which laud achievements in its resolution.

Keywords: *H.Aliyev, policy, rescue, national values, economy, state building*